

חינוך חילוני – כי גם לנו מגיע

חינוך הומניסטי-חילוני

פתיח

עמותת חינוך חילוני בישראל שמה לה למטרה להביא לפתיחת מרחבי חינוך חילוניים בכל ישוב בו יימצאו די הורים המעוניינים בהקניית חינוך הומניסטי-חילוני לילדיהם.

חינוך הומניסטי-חילוני עוסק בטיפוח אדם ריבוני: על החירות והאחריות, הבחירה והשוויון, התבונה והטלת הספק המגדירים את מהותו.

תוכנית המתאר לבית החינוך ההומניסטי-חילוני, שתוצג בהמשך, היא תוכנית הוליסטית, המציבה את עקרונות היסוד עליהם יקום המוסד, מצביעה על הייחודיות שלו, ומבחינה אותו מכל מוסד חינוכי אחר, רגיל או ייחודי, הפועל כעת במערכת החינוך.

מדובר בבית חינוך חילוני המבקש, בין היתר, לעודד **זהות ישראלית** ולטפחה. חלקים ניכרים מעקרונות היסוד של בית הספר המוצע מתאימים לכל מוסד חינוכי החותר לקדם את תלמידיו ולהתאים את דרכי ההתחנכות לדרישות המאה ה-21, לכן חשוב להדגיש את **עקרון העל הייחודי** המגדיר את בית החינוך שלנו, ולחדד ולהבליט את המסר הגלום בחילוניות.

החילוניות מתבטאת בתפיסת האדם את עצמו כריבון; בלתי תלוי בישות חיצונית לו, חופשי לעשות או להימנע מעשייה ומודע לאחריותו על תוצאות פעולותיו או מחדליו.

ריבונות האדם כעקרון מנחה, ומכאן טיפוח הילד.ה כאדם ריבוני, תוך הנחת המתח שבין חירות אישית לבין אחריות לעצמי, לזולת ולסביבה, והתמודדות איתו. ריבונות זו של האדם מתאפשרת תוך יישום של עקרונות שונים, שאותם יש ללמוד, להכיר ולתרגל. עקרונות שישפיעו על המרחב הבית ספרי ויבואו לידי ביטוי בכל מישוריו ורבידיו של מרחב זה. חילוניות היא מרכיב זהות. במסגרת החינוך לזהות ולערכים תודגש תפיסת האדם כריבון, ולכן כל העיסוק בזהות ובערכים יתבצע תוך מתן מקום לחשיבה ביקורתית והטלת ספק, שהם מעקרונות היסוד של הדרך החילונית.

החינוך הערכי יעסוק במהות האדם ובטיפוח הזהות הישראלית וישען על לימוד והבנה של ערכים ומוסר אנושי, במשמעותם האוניברסלית, והצגת האופן בו הם באים לידי ביטוי בתרבות הישראלית – על מגוון מקורותיה, ובתרבות העולם והעמים.

בית הספר ההומניסטי-חילוני יטפח את מרכיבי הזהות האוניברסליים של תלמידיו כבני אדם ריבוניים, והפרטיקולריים - כאזרחי מדינת ישראל.

ככלל, השאיפה היא כי בית החינוך ההומניסטי-חילוני יפעל במסגרת מערכת החינוך הממלכתית. תכנית הלימודים הרשמית של משרד החינוך, על מקצועות הליבה שבה, היא התוכנית המחייבת, ומקצועות ההשלמה שייבחרו יהיו כאלה המתאימים לרוח החינוך החילוני. האופן בו יילמדו המקצועות, והפרקטיקות הבית ספריות שיהיו נהוגות בכל מוסד, ייקבעו וייבנו על ידי באי המוסד עצמו, בהלימה לעקרונות היסוד שבבסיס המתווה המוצע.

אלו הם עקרונות היסוד שישפיעו על המרחב הבית ספרי:

- **חירות** - שיח זכויות, במרכזו [ההכרזה הבינלאומית לכל באי עולם בדבר זכויות האדם](#) – 10 בדצמבר 1948, שיעסוק גם במשמעויותיה של החירות: החירות לעשות, והחירות להימנע מעשייה, כבסיס להבנת שיח החובות ופיתוח רגש האחריות המוסרית לאדם ולסביבה.
- **אחריות** - שיח הומניסטי העוסק במוסר אנושי – חובות כלפי עצמי, כלפי הזולת וכלפי הסביבה מתוך הכרה ונטילת אחריות (ולא שיח מצוות אמוני).
- **בחירה** - **הבחירה כערך**. **בחירה כבסיס לטיפול אדם אוטונומי**. **מיומנות הכרחית בתהליך הלמידה**. כלל באי בית הספר – מורים ומורות, תלמידים ותלמידות וכן הורים והנהלה - יחוו את תהליך הבחירה על מורכבותו בכל היבט ומקום שבו יהיה הדבר אפשרי.
- **שוויון מהותי** - שיאפשר התייחסות שונה ומכילה והבחנה מותרת, כדי להבטיח שוויון הזדמנויות ואפשרות להגיע לשוויון בתוצאות - בכל המישורים ומערכות יחסי הגומלין בבית הספר.
- **חשיבה ביקורתית והטלת ספק** - תוך פיתוח וטיפול מיומנות שאילת שאלות כבסיס ללמידה: השיטה המדעית – ניסוי וטעיה / תעיה / תהיה, אישוש והפרכה, והחשיבה היצירתית - בבסיס תהליכי הלמידה וההוראה.

ועוד עיקרים:

- **קשרי קהילה** – יחסי גומלין מובנים בין כלל באי המוסד החינוכי, תוך יצירת קהילה בית ספרית תומכת בה מתקיים שיתוף פעולה מפרה בין ההורים לסגל ההוראה, ומוקדש זמן איכות לקשרי מורה – תלמיד.ה.
- **פיתוח וטיפול מיומנויות - מיומנויות חברתיות**: למשל, עבודה בקבוצות משימה, שיתוף פעולה, התמודדויות שונות עם קשיים, כשלונות, הצלחות, ניגוד אינטרסים ועוד. **מיומנויות טכנולוגיות**: למשל, רכישת אוריינות חזותית וקולית במערכות מידע ותקשורת, שימוש בכלי טכנולוגיות מידע, ניתוח נתוני BIG DATA. **מיומנויות חשיבה**: למשל, הסקת מסקנות, השוואה, שיח טיעוני ופתרון בעיות.
- **חומרי לימוד מגוונים בדגש על מיומנויות חשיבה** – ככלל, בעידן המידע יש חשיבות רבה להוראת מיומנויות לאיתור ואיסוף מידע והפיכתו לידע שימושי. הוראת המיומנויות ותרגולן יכולים להיעשות על גבי טקסטים מגוונים ותכנים לבחירת השותפים ללמידה, הן בלימודי הליבה המחייבים והן בלימודי ההעשרה. לימוד של כל תוכן שהוא - בין אם בלימודי מדעים ובין אם בלימודי רוח וחברה העוסקים בין היתר בשאלת הזהות - בכלים של חשיבה ביקורתית והטלת ספק.
- **חשיפה תרבותית** - לתרבות פרטיקולרית ישראלית – על מגוון מקורותיה, ולתרבות אוניברסלית – עולם ועמים.

בעת תכנון התלב"ס (תכנית לימודים בית ספרית) ויישומו יעמדו לנגד עיני המתכננים והמבצעים היכולות הרצויות של הבוגר והבוגרת – התוצר של התהליך החינוכי – יכולות בתחום הידע, המיומנויות, התכונות והעמדות כפי שהוגדרו בתכנית המתאר (ראו במתווה המוצג להלן).

כל מוסד חינוכי, בו יופעל המתווה שאנו מציעים, יקבע ויבנה את תוכנית הלימודים ואת הפרקטיקות הבית ספריות שיהיו נהוגות בו ([דוגמאות בקובץ המקושר](#)). הדבר ייעשה על ידי באי המוסד עצמו, בהלימה

חינוך הומניסטי- חילוני

לעקרונות היסוד שבבסיס המתווה, ובהתאמה לקהילת בית הספר ולצרכיה. סגל ההוראה ישתתף בהשתלמויות הכשרה ויזכה לליווי פדגוגי ואקדמי מטעם העמותה.

חזון בית החינוך ההומניסטי-חילוני מניח את עקרונות היסוד לסביבה חינוכית הומניסטית-חילונית הוליסטית. במקביל לנסיונות לקדם חזון זה, נפעל במסגרת עמותת חינוך חילוני בישראל לחיזוק וביסוס תודעת החילוניות הישראלית בקרב הציבור החילוני בישראל דרך מערכת החינוך הממלכתית כולה. הכוונה היא לפעול בדרכים שונות ומגוונות – כגון השתלמויות מורים, פיתוח חומרי למידה והוראה, הקמת אתר ללמידה מקוונת ועוד - כדי להבטיח לציבור החילוני בישראל מערכת חינוך ציבורית המכירה בו, בערכיו ובצרכיו, ונותנת להם מענה. אנו נמשיך לקדם את הרעיון כדי שכל הורה, המעוניין במרחב חינוך חילוני לילדיו, יוכל לשלוח אותם למוסד שכזה; מוסד חינוכי המכבד את הבאים בשעריו, את זהותם ואת אורח חייהם.

מתווה לבית חינוך הומניסטי-חילוני

צוות פיתוח התוכנית:

יורם הרפז, אסנת סברון, מלכה קרן, עליזה גולדשטיין, סמדר מורס.

הקדמה

מטרת המוסד החינוכי המוצע להלן היא חינוך השואב את ערכיו מהתרבות ההומניסטית, הרציונליסטית והליברלית האוניברסלית, ומגילויים של תרבות זו בתרבות המקומית שלנו, התרבות הישראלית, על מגוון מקורותיה. ערכים אלה בביטויים האוניברסלי והמקומי נותנים משמעות עמוקה להווייה החילונית – העשירה בתכנים ובערכים.

מעצבי התוכנית התגייסו להציע מתווה למוסד חינוכי כזה משום שהערכים האוניברסליים – הומניזם, רציונליזם וליברליזם – והעקרונות הדמוקרטיים הנובעים מהם, מאוימים כיום על ידי זרמים מקומיים - תרבותיים ופוליטיים - המשליטים נרטיב לאומני-דתי על מערכת החינוך שלנו. הורים בעלי השקפת עולם המבוססת על ערכים אלה מתקשים כיום למצוא גן או בית ספר המבטא במטרתו, באמצעיו ובמחנכיו את זהותם הישראלית החילונית.

מטרת ההצעה הראשונית שלנו היא להציג בפני הורים, מנהלים ות, מורים ותלמידים. ות - החרדים לאופייה ההומניסטי והדמוקרטי של החברה שלנו, ומסרבים להיכנע למגמת ההדתה שהשתלטה עליה - סביבת לימודים, רצוי במסגרת מערכת החינוך הממלכתית, המכוונת לחשיבה חילונית שבמרכזה האדם וריבונותו, על החירות שבה ועל האחריות שבה. מוסד שמטרתו לחנך את הצעירים והצעירות ברוח הערכים האוניברסליים והפרטיקולריים המבקשים לקדם את טובת האדם, כבודו וחירותו, וכן לפתח את הכלים לחשיבה עצמאית הכוללת ביקורתיות ויצירתיות ולטפחם.

המתווה מיועד לכל שלבי החינוך – קדם יסודי, יסודי, חטי"ב וחטי"ע - ויופעל בהדרגה.

מתווה לסביבה חינוכית החותרת לחינוך הומניסטי-חילוני

המתווה המוצע נבנה על פי מודל "תכנון סביבה חינוכית בשישה צעדים" של פרופ' יורם הרפז ובליווי. תכנון סביבה חינוכית מתחיל בהגדרת המטרות ועיגוןן בסיפור משכנע; ממשיך לגזירת האמצעים הנובעים מן המטרות; ומסיים בחשיבה רפלקטיבית על התוכנית וביצועה (הרפז 2018).

1. מטרת-על

מטרת העל של בית החינוך המוצע כאן היא חינוך המכבד את ריבונות האדם, ומדגיש את הקשר האישי והאנושי בין בני-אדם. חינוך כזה ראוי בעינינו, משום שהערכים האנושיים שאותם הוא מקדם מבטיחים חיים אישיים בעלי משמעות עמוקה, לצד חברה ותרבות בעלות איכות חיים גבוהה.

2. המטרה והסיפור שלנו

מטרת בית החינוך שלנו היא חינוך ברוח שלושת העיקרים: **רציונליזם, ליברליזם והומניזם**. חינוך שיוביל לחתירה לאמת על בסיס טענות מאוששות ותקפות; להתנסות ביפה וביצירה שלו, על בסיס עקרון הבחירה וקידום החירות האנושית להתפתח וליצור; ולעשיית הטוב לפרט ולסביבה על בסיס שוויון ערך האדם ותפיסת האדם כתכלית.

הסיפור שלנו הוא סיפור של זהות. הזהות החילונית מבוססת על חוויה של חירות מול העולם ועל ההכרה בכך שהאדם הוא ריבון; הוא חופשי לעשות ולטעות, ונוטל אחריות לתוצאות מעשיו ומחדליו. בני-האדם פועלים בעולם מכוח שכלם ורגשותיהם הם ולא מכוח תכנון נסתר של כוח עליון החיצוני להם.

כך, למשל, בבית החינוך ההומניסטי-חילוני, שהלימוד בו יתבסס על השיטה המדעית ועל חשיבה פילוסופית שהאדם ותבונתו במרכזה, לא יימצא מקום לסממנים דתיים במרחב הבית-ספרי, ואנשי ונשות החינוך יימנעו משימוש בשפה אמונית, לא ינחו תלמידים לקיים פרקטיקות דתיות, ויערכו הבחנה ברורה ומודגשת בין מיתוס לבין מציאות; בין דעות לבין עובדות; בין אמונה לבין ידיעה; בין מעשֵׁה לבין אמת.

בבית החינוך ההומניסטי-חילוני יילמדו תרבות העולם והתרבות המקומית לאור המשמעויות האוניברסליות של הערכים המכוננים את מטרת החינוך שלנו.

הטעמים העיקריים לבחירה בחינוך הומניסטי-חילוני:

1. זוהי תכונה המאפיינת את "[האדם המחונן](#)" במובן המלא ביותר של מושג זה; היא מממשת את האנושי שבאדם.
2. דרך המאפשרת לאדם חיים מלאי משמעות וחיים של [רווחה אישית](#) (well-being).
3. חשיבה ברוח זו של אנשים רבים מכוננת תרבות עמוקה ותוססת וחברה בעלת רמת חיים ואיכות חיים גבוהה; ויכולה לבסס נורמות ראויות של תרבות פוליטית דמוקרטית.
4. האקלים החברתי-תרבותי בארץ מאיים על יישומן האופטימלי של השקפות עולם אלה. על רקע זה אנו סבורים שהחינוך חייב לדבוק במטרתו המהותית – **לפתח ולטפח את האנושי שבאדם, כל אדם, תוך מתן מקום להתפתחות האישית-הפנימית של כל ילד וילדה, ויצירת תנאים אופטימליים בהם יוכלו לגבש את מערכת הערכים והזהות הייחודיים להם ולהגיע למימוש עצמי.**

3. היכולות (competencies) הרצויות של הבוגר והבוגרת

אפשר לתאר באופן תמציתי את יכולות הבוגר והבוגרת – התוצר של התהליך החינוכי – בעזרת ארבע קטגוריות:

ידע (השכלה): בעיקר, הבנה של רעיונות גדולים – רעיונות המכוננים את התרבות האוניברסלית ואת התרבות הפרטיקולרית. הבוגר והבוגרת יכירו ויוקירו את הישגיה של התבונה האנושית.

מיומנויות (כישורים): בעיקר, כלים וכשירויות שיאפשרו את החתירה לאמיתי - למשל, לשאול שאלות, לגייס ראיות, לנסח טיעונים, לחשוב ביקורתי; ליפה - למשל, לבטא חשיבה יצירתית בתחום האומנות, כמו גם בתחומי המדע והטכנולוגיה; ולטוב - למשל, לפתח רגישות חברתית, לזהות עוולות ולהמציא להן פתרון; כל אלה בראי מיומנויות המאה ה-21. הבוגר והבוגרת יהיו בעלי כישורים שיאפשרו להם לפעול ולהתנהל בעידן המידע והטכנולוגיה המאפיין מאה זו.

תכונות (גישה): בעיקר - פתיחות, סקרנות, חקרנות, ספקנות, יצירתיות, רגישות לאי צדק, אמפתיה, חמלה ואהבת האדם, הטבע והסביבה. הבוגר והבוגרת יהיו מצוידים ביכולות לתקשורת בין-אישית מוסרית, בין אם במפגש פנים אל פנים ובין אם בתקשורת ווירטואלית.

עמדות (ערכים): בעיקר, השקפת עולם דמוקרטית-ליברלית. הבוגר והבוגרת ישאפו להיות בני-אדם תבוניים, ליברלים והומניסטים, הבוחנים את המציאות בכלים רציונליים, נאמנים לרעיון זכויות כל אדם באשר הוא אדם ומכירים בעול ריבונות האדם: חירותו ואחריותו. חווים את עצמם כסובייקטים, ומתייחסים גם לבני האדם האחרים כאל סובייקטים: ריבוניים ואוטונומיים.

4. הגדרת האמצעים

מטרת החינוך וסיפור החינוך שלנו נותנים תוכן מוגדר ומחייב לששת אמצעי החינוך: תוכנית הלימודים, דפוס ההוראה, שיטת ההערכה, המבנה הארגוני, האקלים החינוכי והתנאים הפיזיים.

1. תוכנית הלימודים

תוכנית הלימודים, המבוססת בעיקרה על תוכנית הלימודים הרשמית של משרד החינוך, תתחלק לשלושה מוקדים שביאו לידי ביטוי את עקרונות הרציונליזם, הליברליזם וההומניזם. המוקד הראשון יעסוק במדעי הטבע והאדם, תורת האבולוציה והברירה הטבעית, מהמפץ הגדול עד העתיד הנראה לעין; במסגרתו תילמד ותחקר התרבות, האוניברסלית והפרטיקולרית, ויילמדו מדעים מדויקים ושפות, והוא יושתת על הוראה ולמידה מולטי-דיסציפלינרית, יעודד שאילת שאלות, חשיבה ביקורתית, למידה לשם הבנה ולמידת חקר, תוך פיתוח וטיפול חשיבה יצירתית. המוקד השני יהיה בסימן חופש הביטוי והיצירה, ויכלול התנסות בקולנוע, תיאטרון, מוזיקה, ציור, מחול, ובתקשורת על מגוון היבטיה; כולל חוויה מעשית בשיתוף עם יוצרים ופעילים בתחומי האומנות לסוגיה, מחוץ לביה"ס ובתוכו. המוקד השלישי יעודד חשיבה פילוסופית ועשייה למען הטוב הכללי, ויכלול חשיפה ללימודי מוסר, אתיקה וצדק חברתי, ופעילות מעשית, ממשית, לטובת הקהילה.

חינוך הומניסטי- חילוני

בבסיסה של העשייה החינוכית יעמדו הערכים האוניברסליים, ובראשם הבחירה החופשית והשוויון לכל. **הבחירה** תהווה עקרון מנחה בכל היבטי הלימוד: הוראה, למידה והערכה. בלימודים השונים יינתן דגש על הבנה של "רעיונות גדולים": רעיונות עתירי מובן - מסבירים הרבה תופעות ורעיונות, עתירי ערך - בעלי היבטים אתיים, ועתירי נוכחות - רלוונטיים לחיי התלמידים והחברה.

2. דפוס ההוראה, הלמידה והחינוך

דרכי ההוראה והלמידה:

ההוראה בבית החינוך תאמץ אסטרטגיות הוראה עדכניות ומתקדמות כגון: "הוראה לשם הבנה", קהילות חוקרים, הוראת עמיתים, PBL, Outdoor learning ועוד. תכליתן של אסטרטגיות הוראה אלה תהיה לעודד **פעילות** - לומדים המפתחים תחושת מטרה לגבי הלמידה שלהם, ולוקחים בעלות עליה: מציבים מטרות, יוזמים ופועלים באחריות להשגתן. התלמידים והתלמידות יתנסו בדרכי למידה מגוונות ויוכלו לבחור מביניהן את המתאימות להם, למשל: למידה התנסותית חווייתית ושיתופית, למידה פעילה וחקרנית, למידה שוליאית ולמידה משחקית.

דרכי חינוך והתחנכות:

דרכי החינוך בבית-הספר ההומניסטי-חילוני יהיו מבוססות על **קשר אישי ומשמעותי בין מורים לתלמידים, וכן בין המורים לבין ההורים, כשותפים הטבעיים לחינוך ילדיהם**. קשר זה יאפשר לכל תלמיד ותלמידה לזכות בקשר אותנטי עם מבוגר משמעותי היוצר נוכחות מגדלת, ובשייכות לקבוצה בה מתרחשים תהליכים המסייעים לכל אחד מחבריה ללמוד לחיות יחד ברגישות ואכפתיות.

3. שיטת ההערכה

בתהליך ההערכה יושם דגש על הערכה לשם למידה, הערכה המבוססת על דיאלוג, שתכלול, בין היתר: משוב מקדם למידה, הערכה אישית של התלמיד את עצמו, רפלקציה והערכת עמיתים. לצד מבחני הערכה סטנדרטיים, ככל שיידרשו, ייעשה שימוש בשיטות הערכה מגוונות באמצעותן ניתן יהיה להעריך את מידת ההבנה של רעיונות גדולים והפנמה של גישות לעולם, לזולת ולעצמי.

4. המבנה הארגוני

הסדירויות והמנגנונים הארגוניים ייבנו בהלימה לשלושת מוקדי תוכנית הלימודים. מוקדים אלה יבואו לידי ביטוי, למשל, במבנה מערכת השעות הבית-ספרית ובסדירויות התומכות בתהליכי חינוך והתחנכות. היבט ארגוני נוסף יהיה שילובו האינטגרלי של סגל ההוראה בתכנון ועיצוב דינמי של בית הספר - ארגונו המבני ותוכנית הלימודים שלו - במסגרת של קהילה מקצועית לומדת, המעודדת למידה והתפתחות אישית ומקצועית של כל אחד ואחת מחברי הסגל החינוכי במוסד.

5. האקלים החינוכי

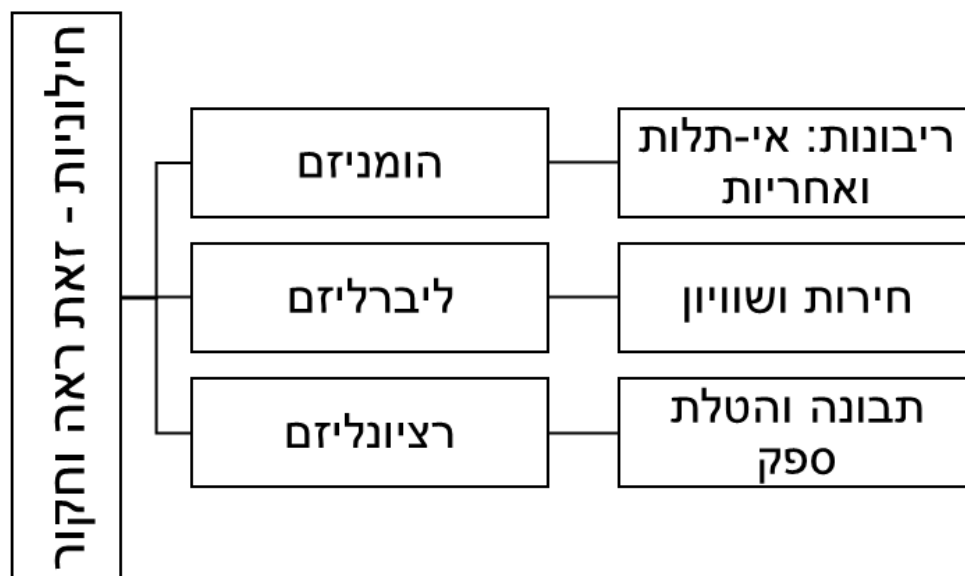
האקלים החינוכי – התרבות הארגונית, דפוסי השיח בין באי בית הספר – יהיה אקלים פתוח ומשתף. הערכים הדמוקרטיים-הומניסטיים-ליברליים שבבסיס התוכנית – ערכים המעודדים דיון עומק בשאלות של זהות, ומבטיחים מקום של כבוד לאדם הריבוני, לסובייקט, לאינדיבידואל - יבואו לידי ביטוי בכל היבט במוסד החינוכי וישפיעו על התנהלותו ועל מערכות יחסי הגומלין בין כל הגורמים הקשורים בו. יחסי גומלין שייצרו תחושת קהילה; קהילה בית ספרית לה שותפים כולם: תלמידים – הורים – מורים – הנהלה. במסגרת קשרי מורה-תלמידה יושם דגש מיוחד על פיתוח עולמם הפנימי והרגשי של התלמידות והתלמידים.

6. התנאים הפיזיים

התנאים הפיזיים יותאמו לקידום חינוך חילוני-דיאלוגי - המתאפשר באמצעות חשיבה לוגית, ביקורת ופרשנות - לעידוד חקר, לפיתוח יוזמות חברתיות וליצירתיות אמנותית, מדעית וטכנולוגית.

סיכום

התוכנית לעיל מציעה קווי מתאר בלבד. יש צורך לפתח אותה בעזרת שותפים נוספים לחזון. אנו סבורים שהתוכנית לבית חינוך הומניסטי-חילוני מציעה לקהילות ההורים המעוניינות בחינוך חילוני סביבה חינוכית עשירה ומעשירה לילדיהן. כיוון שהסיפור שלנו הוא סיפור של זהות - והזהות הזו היא זהות ישראלית וחילונית: הומניסטית, רציונלית, ליברלית - יש חשיבות רבה לכך שהציבור שיזין את בית הספר ההומניסטי-חילוני, כמו גם סגל ההוראה שיפעל בו, יגיעו אליו מבחירה, מרצון ומתוך הזדהות עם מטרת החינוך והסיפור החינוכי שמלווה אותה.

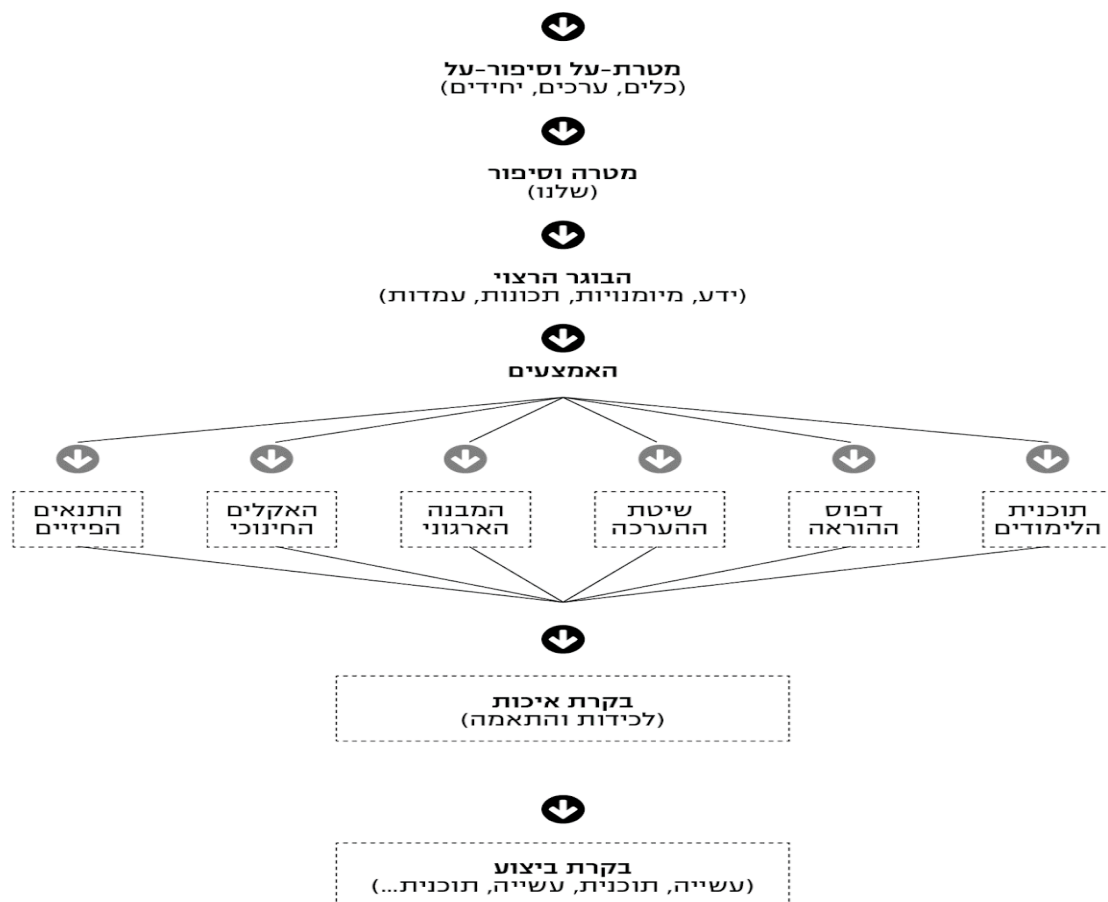
מקורות

בירנבוים, מנוחה (2018). **מחקר ויישום בהערכה לשם למידה (הל"ל) של תלמידים ומורים בישראל**. תל אביב: מופ"ת.
 הרפז, יורם (2008). **המודל השלישי: הוראה ולמידה בקהילת חשיבה**. בני ברק: ספרית פועלים.
 ויסקי, מרתה סטון (2004). **הוראה לשם הבנה**. ירושלים: מכון ברנקו וייס.
 לס, צבי (2000). **האידיאולוגיות ומחשבת החינוך**. בתוך, **התנגדות ולחץ בחינוך**, עמ' 217-254. בני ברק: ספרית פועלים.

נספח א'

תכנון סביבה חינוכית – גן ילדים, בית ספר, מכללה, תנועת נוער וכדומה – מתחיל בהגדרת המטרות ועיגוןן בסיפור משכנע; ממשיך לגזירת האמצעים הנובעים מן המטרות; ומסיים בחשיבה רפלקטיבית על התוכנית וביצועה (הרפז 2018).
 תוכנית המתאר של **"בית חינוך חילוני-הומניסטי"** שהוצגה לעיל נבנתה בהתאם לשישה צעדי תכנון אסטרטגי והוליסטי של סביבה חינוכית, כמוצג בתרשים שלהלן.

תכנון סביבה חינוכית בשישה צעדים

בית חינוך הומניסטי-חילוני